

ნინო მეგენიშვილი
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
საქართველო, ახალციხე

შორენა თავაძე
ოსუ ჰუმენიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტორანტი,
საქართველო, თბილისი

ხელნაწერთა საცავების სტრუქტურულ-თემატური სხვადასხვაობა და ფონდების დაცვის თავისებურება

მოკლე შინაარსი

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ფონდები დაცულია ოთხ საცავში: ქართულ ხელნაწერთა საცავი, ისტორიული დოკუმენტებისა და უცხოენოვან ხელნაწერთა საცავი, საზოგადო მოღვაწეთა პირადი საარქივო ფონდებისა და ფოტო-მიკროფირების საცავი. თითოეული მათგანი გამოირჩევა თემატური და სტრუქტურული მრავალფეროვნებითა და მათი კონცერვაციის სხვადასხვაობით, რაც გამოწვეულია დაცული ფონდების ფაქტურის ნაირგვარობით.

წყაროების დაცულობისთვის უმნიშვნელოვანესია ყველა ტექნიკური პარამეტრის - კლიმატკონტროლისა და ფონდების განლაგების ცოდნა. იმის მიხედვით, თუ რა მასალაზეა შესრულებული ხელნაწერი: პაპირუსზე, ეტრატზე, ქაღალდზე, რა ფორმისაა ხელნაწერი – წიგნისა თუ გრაფილის სახით, არის ფოტო თუ მიკრო ფირი, მოეთხოვება განსხვავებული ტემპერატურა, განათება, განლაგება, თაროებისა და შესანახი კარადების მასალის შერჩევა, ხელნაწერებსა და თაროებს შორის, ასევე თაროებსა და იატაკს შორის საერთაშორისო სტანდარტებით მიღებული მანძილის დაცვა. ხელნაწერთა კონსერვაციისათვის აუცილებელია ტემპერატურის, ტენიანობის, ხელნაწერების დახრის ტრაექტორიის, განათების საერთაშორისო სტანდარტებით მიღებული რეჟიმის გათვალისწინება გამოფენის დროს.

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის სარესტავრაციო ლაბორატორიის მრავალწლიანმა დაკვირვებამ და გამოცდილებამ,

ასევე მსოფლიოს სხვადასხვა საარქივო ფონდებში დამკვიდრებული ტრადიციამ აჩვენა, რომ სასურველია ცალ-ცალკე ბლოკში ინახებოდეს ქაღალდზე, ეტრატსა და პაპირუსზე შესრულებული ხელნაწერები, სხვადასხვა ბლოკში უნდა განთავსდეს ფოტომასალა და მიკროფირები. თითოეულ საცავს უნდა ჰქონდეს ე.წ. ბუფერული ზონა და დაზიანებული ხელნაწერებისათვის სამუშაო ოთახი. სასურველია, დაცული იყოს განლაგების თავისებურება საცავეებსა და სამკითხველო დარბაზს შორის, რათა სხვაობამ საცავის, დერეფნისა და სამკითხველო დარბაზის ტენიანობასა და ტემპერატურას შორის არ გამოიწვიოს ხელნაწერთა სტრუქტურული ცვლილება.

საკვანძო სიტყვები: ფონდების დაცვა; ხელნაწერთა საცავეები; კონსერვაცია; ხელნაწერთა აღწერილობა.

Nino Megeneishvili

Doctoral student of Samtskhe-Javakheti State University,

Akhaltshikhe, Georgia

Shorena Thavadze

Doctoral student of TSU Faculty of Humanities,

Tbilisi, Georgia

STRUCTURAL AND THEMATIC DIFFERENCES OF MANUSCRIPTS REPOSITORIES AND PECULIARITIES OF FUNDS PROTECTION

Abstract

In the National Center of Manuscripts the funds are preserved in four repositories: repository of Georgian manuscripts, repository of historical documents and manuscripts in foreign languages, repository of personal archive funds of public figures and repository of photo-microfilms. Each of them is distinguished by thematic and structural diversity and differences in their conservation, which is caused by the variety of texture of the protected funds. Knowledge of all technical parameters and arrangement of

funds is of great importance for preservation of sources. According to what texture is used for the manuscripts: papyrus, parchment, paper, what its form is: the manuscript book or a scroll, a photo or a microfilm, is demanded special temperature, lighting, arrangement, selection of material for shelves and cases for preservation, observance of distance at international standards between the manuscripts and shelves, also between the shelves and the floor. For conservation of manuscripts it is necessary to take into consideration temperature, humidity, trajectory of manuscripts bent, regime of lighting at internationally accepted standards during the exhibitions. Many year long observation and rich experience in the restoration laboratory of the National Center of Manuscripts and also the tradition established in different archive funds worldwide has shown that it is desirable the manuscripts on paper, parchment, papyrus should be kept in separate blocks, photo material and microfilms should be arranged in separate blocks too. Each repository should have the so-called buffer zone and a separate room for work on damaged manuscripts. It is also desirable to observe specific arrangement between repositories and the reading hall because the difference in humidity and temperature in repository, corridor and reading hall should not cause structural change of the manuscripts.

Key Words: Funds Protection; Manuscripts Repositories; Conservation; Manuscripts description.

საქართველო მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ეთნოკულტურული სივრცეა. სამწერლობო კულტურის გასამღიერებლად საქართველოსა და უცხოეთში ადრექრისტიანულ პერიოდშივე შეიქმნა არაერთი ლიტერატურული კერა (ტაო-კლარჯეთში, გელათში, გარეჯში, ათონზე, სინას მთაზე, პეტრიწონსა და სხვაგან), სადაც მიმდინარეობდა ხელნაწერების შექმნა, გადაწერა, გაცხოველება, უცხოენოვანი თხზულებების ქართულად თარგმნა.

კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა ხელისუფლების ერთ-ერთი უპირველესი საზრუნავი იყო. არჩილ მეფე პოემაში „გაბაასება კაცისა და სოფლისა, სწავლა სოფლისაგან კიდევ საერთო (თავი ზ)“ წერდა:

„ვსჭვრეტდი წიგნებს მონასტერში უბუდობით სულა ოდეს
სიტყვა მათი სასურველი საუკუნოდ გვიფასობდეს,
საღვთოსა და საკაცობოს ორსავე კარგათ შეამკობდეს,
მას ყურს არვინ ათხოვბდა, ცუდბუდეზე ბაასობდეს.

სადვთო წიგნი ბევრი წახდა უყდოთა და უბედობით,
საშაიროს ინახევდნენ სტავრის ბუდით, ან ნახლობით,
უმჯობესი დაივიწყეს წესის რასმე ან ახლობით,
სიმართლესა მრუდმე სცვლიან სიცრუვისა მომზახლობით“.

ხელნაწერთა ფუნდამენტური, მეცნიერული კვლევა XIX საუკუნიდან, კერძოდ, 1879 წელს შექმნილი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, შემდეგ კი 1907 წელს შექმნილი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული საზოგადოების ინიციატივითა და მოწინავე ინტელიგენციის ჩართვით დაიწყო. მათი უპირველესი მიზანი, ფუნქცია ხელნაწერების შეგროვება და პირველი არქეოგრაფიული აღწერილობის შედგენა იყო. განურჩევლად იმისა, ხელნაწერი სრული სახით იყო შემორჩენილი თუ ფრაგმენტულად და მათ ენიჭებოდათ ე.წ. საინვენტარო ნომერი. შემდგომში ხელნაწერები ხელახლა იქნება კატალოგიზებული.

თანამედროვე ეპოქაში ქართული ხელნაწერი წიგნები ინახება საქართველოსა და უცხოეთის სხვადასხვა ფონდსა და კერძო კოლექციაში. კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი ხელნაწერი წიგნების, ისტორიული საბუთებისა და პირადი საარქივო ფონდების ერთ-ერთი მდიდარი საცავია საქართველოში. იგი დაარსდა 1958 წელს ილ. აბულაძისა და მაშინდელი მოწინავე ინტელიგენციის, კორნელი კეკელიძის, აკაკი შანიძის, რაფიელ დვალის და სხვათა, ინიციატივითა და მცდელობით. აქ აქტიურად მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს ხელნაწერთა შეგროვება, მათი კონსერვაცია-რესტავრაცია, აღწერილობების შედგენა, ტექსტოლოგიური კვლევა. ამჟამად კორნელი კეკელიძის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია 10 000-მდე ქართული ხელნაწერი წიგნი. ხელნაწერები განაწილებულია 4 კოლექციაში: A ფონდში (ყოფილი საეკლესიო ფონდი), H ფონდში (ყოფილი საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფონდი), S ფონდში (წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ფონდი) და Q ფონდში (ახალ კოლექციაში ე.წ. მზარდი ფონდი); ხელნაწერი ფონდები მდიდრდებოდა ისტორიული დოკუმენტებითაც (ისინი ხელნაწერი წიგნების მსგავსად განაწილებულია 4 კოლექციაში d, Sd, Hd, Qd), ამჟამად აღნიშნულ ფონდში ინახება 40000-მდე ისტორიული დოკუმენტი; ხელნაწერთა

ეროვნული ცენტრი მდიდარია არაქართულენოვანი ხელნაწერი კოლექციითაც. აქ ინახება არაბული, სპარსული, თურქული, ძველბერძნული, ლათინური, გერმანული, სომხური, რუსული და სხვა, ხელნაწერები და დოკუმენტები; ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ასევე დაცულია საზოგადო მოღვაწეთა (პოლიტიკოსთა, მწერალთა, კომპოზიტორთა, მეცნიერთა, მოგზაურთა და სხვათა) 188 საარქივო ფონდი, დაახლოებით 180 000-მდე ერთეული, ასევე ძვ.წ. II–XV საუკუნეებით დათარიღებული 170-მდე პაპირუსი.

ზემოაღნიშნულის მიხედვით, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ფონდები დაცულია სამ საცავში: ქართულ ხელნაწერთა საცავი, ისტორიული დოკუმენტებისა და უცხოენოვან ხელნაწერთა საცავი, საზოგადო მოღვაწეთა პირად საარქივო ფონდებში. დროთა განმავლობაში დაიწყო საზღვარგარეთ სხვადასხვა ფონდში დაცული ქართულ ხელნაწერთა ასლებისა და მიკროფირების შეგროვება, ამ მიზნით ხელნაწერთა ინსტიტუტის დაარსებიდან მალევე (1964 წელს) შეიქმნა ხელნაწერთა ფოტო და მიკროფირების საცავი.

თითოეული საცავი გამოირჩევა თემატური და სტრუქტურული მრავალფეროვნებითა და მათი კონსერვაციის სხვადასხვაობით, რაც გამოწვეულია დაცული ფონდების ფაქტურისა და ფორმის ნაირგვარობით.

რა არის ხელნაწერი? ხელნაწერი წიგნი არის არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობა, რომელსაც გააჩნია წყაროთმცოდნეობითი, ესთეტიკური, კულტურულ-სამეცნიერო ფასეულობა მისი გარეგნული იერსახისა და შინაარსის მიხედვით. ხელნაწერი წიგნი არის კონკრეტული არეალის, ეთნოსის, პერსონალების ისტორიული საფუძვლების უტყუარი საბუთი, ფაქტობრივი წყარო. ხელნაწერ მემკვიდრეობას განეკუთვნება: ხელნაწერი წიგნი, ისტორიული დოკუმენტები, საარქივო მასალები და მათთან ერთად მულაჟები, ფოტო-მიკროფირები და ციფრული ასლებიც. საარქივო ერთეულს თავისებური ბუნება აქვს. არტეფაქტად, კულტურულ მემკვიდრეობად მხოლოდ ის ერთეული იქცევა, რომელსაც პოტენციური წყაროს პერსპექტივა, საკვლევი ღირებულება აქვს. ისტორიულ წყაროდ კი ითვლება ყველაფერი: ხელნაწერი წიგნები, ეპიგრაფიკული ძეგლები, საეკლესიო ჩანაწერები, მარგინალიები, შემოსავალ-გასავლის დავთრები, ფოლკლორული

მასალა, ეთნოსურათები, ეპისტოლეები და ა.შ., რომლებიც მრავლად ინახება კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

ხელნაწერთა სიცოცხლის გახანგრძლივების აუცილებელი პირობაა ხელნაწერთა შენახვის სწორი მენეჯმენტისა და კონსერვაციის პირობების განსაზღვრა და შექმნა. ყველა საცავი თავისი მიმართულებისა და კოლექციების ნაირფეროვნებით უნიკალურია, ამიტომ კონსერვაციის სისტემების შექმნას და განხორციელებას ინდივიდუალური მიდგომა ესაჭიროება. რას გულისხმობს კონსერვაცია? - კონსერვაცია ძველის არსებული მდგომარეობის შენარჩუნების, მისი განადგურების ან შეუქცევადი ცვლილებებისაგან დაცვის მიზნით განხორციელებულ ღონისძიებათა ერთობლიობაა. კონსერვაციის ერთ-ერთი აუცილებელი შემადგენელია პრევენციული კონსერვაცია. პრევენციული კონსერვირება გულისხმობს ფონდებისთვის შესაბამისი ოპტიმალური გარემოს შექმნას. ოპტიმალური გარემო გულისხმობს ყველა იმ სივრცის, ლოკაციის შესაბამის აღჭურვას, სადაც შესაძლებელია განთავსდეს ხელნაწერი მუდმივად ან დროებით, ესენია: საცავი, საექსპოზიციო სივრცე, დიგიტალიზაციისა და სამუშაო ოთახები.

პრევენციული კონსერვაციის ერთიანი სისტემის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია საცავები. წყაროების დაცულობისთვის უმნიშვნელოვანესია ყველა ტექნიკური პარამეტრის - კლიმატკონტროლისა და ფონდების განლაგების ცოდნა: რა ფაქტურაზეა შესრულებული ხელნაწერი - პაპირუსზე, ეტრატზე, ქაღალდზე; რა ფორმისაა - აკინძულია თუ გრაგნილის სახით; არის ფოტო თუ მიკროფირი; რომელი საუკუნის ქაღალდია. ამ მახასიათებლების მიხედვით მათ მოეთხოვებათ განსხვავებული ტემპერატურა, განათება, განლაგება, თაროებისა და შესანახი კარადების მასალის შერჩევა, ხელნაწერებსა და თაროებს შორის, ასევე თაროებსა და იატაკს შორის საერთაშორისო სტანდარტებით მიღებული მანძილის დაცვა.

გამართული და სწორად ორგანიზებული საცავები კოლექციების უმთავრესი გარემოა. ფონდების დასაცავად აუცილებელია ფონდსაცავის სივრცეები კოლექციების კონკრეტული მახასიათებლებისა და რაოდენობების ადეკვატური იყოს. უპირველესად, დასაცავია საერთაშორისო სტანდარტით მიღებული ტემპე-

რატურული რეჟიმი და ტენიანობის პარამეტრები. საცავი უნდა იყოს განთავსებული მშრალ, უნოტიო არეალში, გამართულად მუშაობდეს სავენტილაციო სისტემა, აუცილებელია საცავს ჰქონდეს სარეზერვო სავენტილაციო სისტემა, იმ შემთხვევისთვის, თუ ძირითადი სისტემა დაზიანდება, აღდგენამდე შესაძლებელი უნდა იყოს საცავის ოპტიმალური რეჟიმის შენარჩუნება. საცავებში, სადაც ინახება ეტრატსა და ქალაღზე შესრულებული ხელნაწერები, ტემპერატურა არ უნდა აღემატებოდეს +17-20C, ხოლო ტენიანობა 45-55%. განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს საცავები, სადაც მრავლად ინახება XIX საუკუნის ქალაღზე შესრულებული ხელნაწერები, რადგან ისინი გამოირჩევიან სხვადასხვა ხარისხის ფაქტურით, ზოგიერთი შესრულებულია ე.წ. ღია ბარათებზეც კი. ზოგი მათგანი გამომშრალია და ადვილად ზიანდება, აღსანიშნავია ისიც, რომ ადრე ძირითადად გამოიყენებოდა უბრალო ფანქარი, რომელიც დროთა განმავლობაში ქრება და რთულდება ტექსტის წაკითხვა, ასევე რუსული მელანი, რომელიც ხასიათდებოდა მაღალი მჟავიანობით, რაც იწვევდა ქალაღის დაზიანებას და ტექსტის გაქრობას. ამ ტიპის ხელნაწერებზე, უპირველესად, საჭიროა მოხდეს ცარცის სუსპენზიით ფაქტურის განეიტრალება და შემდეგ კონსერვაცია. დღემდე არ არის შესწავლილი მელნის ზუსტი ქიმიური შემადგენლობა. ამ მიზნით ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის კონსერვაცია-რესტავრაციის ლაბორატორიამ დაიწყო კვლევა 2018 წელს XVII ს-ის მელნისგან დაზიანებულ ხელნაწერზე იმის გასარკვევად, რა ელემენტებისგან შედგებოდა შავი და წითელი ე.წ. სინგური მელნის ფხვნილი და რა იწვევს ქალაღის დაზიანებას, ამის გარკვევა საჭიროა კონსერვაციის სწორი მეთოდის შესამუშავებლად და დასაწერად, რათა თავიდან ავიცილოთ ტექსტის ქრობის პროცესი.

განსხვავებული მდგომარეობაა ფოტო-ფირების საცავში, ფოტოების სივრცეში ტემპერატურა უნდა იყოს 10-12 C°, ტენიანობა - 36-38%, ხოლო მიკროფირების საცავში - 7-8C, ხოლო ტენიანობა - 34-35%. არსებობს ცვლილების დასაშვები ნორმა, რაც არ უქმნის საფრთხეს ხელნაწერებს, ტემპერატურის შემთხვევაში +3C, ტენიანობის შემთხვევაში +10%, უფრო მაღალი მაჩვენებელი ქმნის ბიოდასნებოვნების საფრთხეს და დიდი ხნით მისმა გახანგრძლივებამ შესაძლოა გამოიწვიოს შეუქცევადი პროცესები.

დიდი მნიშვნელობა აქვს ხელნაწერების შესანახად განკუთვნილი საქალაქების, კონვერტების, ყუთების, კონტეინერების თუ სხვადასხვა შესაფუთი მასალის ფაქტურას. ქალაქში შესრულებული ხელნაწერი, თუ ის არ არის აკინძული და ყდამი ჩასმული, უნდა ინახებოდეს მქავანეიტრალურ კონვერტსა და საქალაქში, რომელზეც მითითებული იქნება საინვენტარო ნომერი, დაცულობა ფონდის მიხედვით, მოკლე ანოტაცია, თარიღი და ფურცელთა რაოდენობა. პაპირუსის ფურცლები ინახება ორმაგ მინის ჩარჩოში, რაც ხელს უშლის მის გამოშრობასა და მსხვრევას.

სწორად უნდა იყოს შერჩეული ხელნაწერთა შესანახი თაროები. სასურველია, თარო იყოს ხის ან უჟანგავი მეტალისგან დამზადებული. მიკროფირები კი აუცილებლად უნდა ინახებოდეს უჟანგავი მეტალის კარადაში, უმჯობესია ალუმინის კარადებსა და ყუთებში, ხოლო სლაიდები, მინის ფირები და ფოტოფირები მქავანეიტრალურ ქაღალდის კონვერტებსა და საქალაქებში, რაც იცავს მათ ისეთი დამაზიანებლებისაგან, როგორცაა სოკო, ობი, ხის ჭიები, რადგან ფირების არასწორი კონსერვაცია იწვევს შეუქცევად პროცესს, ფირებზე ილუსტრაციის ქრობას, ასევე ის ნეგატიურად მოქმედებს მომსახურე პერსონალის ჯანმრთელობაზეც.

სწორად დასაგეგმია საცავის საერთო ფართის განსაზღვრა და აღჭურვილობის ოპტიმალურად განლაგება ისე, რომ ის პერსონალის დაუბრკოლებლად გადაადგილების საშუალებას იძლეოდეს. დაშორება თაროებს შორის 1-1,5 მ. უნდა იყოს. ფონდსაცავის დაგეგმვისას გათვალისწინებული უნდა იყოს კოლექციების სამომავლო მზარდობაც. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თაროებზე ხელნაწერების, პირადი საარქივო ფონდების, ისტორიული დოკუმენტებისა და გრაგნილზე შესრულებული ხელნაწერების განლაგებას.

ხელნაწერთა კონსერვაციისათვის ასევე აუცილებელია საექსპოზიციო სივრცის გამართული მუშაობა: ტემპერატურის, ტენიანობის, ხელნაწერების დახრის ტრაექტორიის, განათების საერთაშორისო სტანდარტებით მიღებული რეჟიმის გათვალისწინება. როცა ხელნაწერი საექსპოზიციო სივრცეში იფინება, ჩვეულებრივ იქმნება ისეთი პირობები, რომელიც აუცილებელია მათთვის არსებული მდგომარეობის შესანარჩუნებლად.

გასათვალისწინებელია ისიც, როდესაც ხელნაწერი საცავიდან სხვა სივრცეში დროებით გადააქვთ, იქნება ეს საკვლევი ოთახები ან დიגיტალიზაციის განყოფილება, ზოგადად, ხელნაწერი კოლექციების უსაფრთხოების ხარისხი მცირდება. უსაფრთხოების პრობლემა იქმნება მაშინაც, როდესაც საცავში ხშირია ვიზიტი და სხვადასხვა სახის საქმიანობა. საცავში ადამიანების ხშირი ვიზიტი იწვევს ჰაერის ცვალებადობას, რაც, თავის მხრივ, ფარდობით ტემპერატურის ცვლილებას უწყობს ხელს. ადამიანის მოძრაობით ჰაერში იფანტება მტვერიც, რაც შემდგომ ექსპონატებზე ილექება.

როგორც ვხედავთ, კოლექციების დაცულობა, მათი სიცოცხლისუნარიანობა მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული. ცვალებადი გარემო პირობები არაერთი სახის დაზიანებას იწვევს. არასტაბილური ტემპერატურა და ფარდობითი ტენიანობა, შესაბამისი განათება, დაბინძურებული ჰაერი სხვადასხვა მასალაზე (ეტრატი, ქაღალდი, ფოტო და მიკრო ფირი) განსხვავებულად ზემოქმედებს. დაზიანება შეიძლება გამოიხატოს ქიმიურ-ფიზიკური და ბიოლოგიური სახით, რაც გულისხმობს ფურცლებისა და ფირების დეფორმაციას, ქაღალდის ფერის შეცვლას, ობისა და სოკოს წარმოქმნას.

აქედან გამომდინარე, კოლექციების მდგომარეობას განაპირობებს საცავებში უზრუნველყოფილი საჭირო კლიმატური პირობები, კოლექციების მასალებზე გათვლილი განათების სისტემა, მტვრისა და მავნე ზემოქმედებისაგან თავისუფალი გარემო, კოლექციებზე მორგებული უსაფრთხო შენახვის სისტემები, პარაზიტებისა და მავნებლებისაგან თავისუფალი გარემო, ხანძარსაწინააღმდეგო და სხვა ბუნებრივი თუ ხელოვნური საფრთხეებისთვის საჭირო დაცვის საევაკუაციო გეგმა და ექსპონატებთან მუშაობის სწორად შერჩეული პრაქტიკა.

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის სარესტავრაციო ლაბორატორიის მრავალწლიანმა დაკვირვებამ და გამოცდილებამ, ასევე მსოფლიოს სხვადასხვა საარქივო ფონდებში დამკვიდრებულმა ტრადიციამ აჩვენა, რომ სასურველია, ცალ-ცალკე ბლოკში ინახებოდეს ქაღალდზე, ეტრატსა და პაპირუსზე შესრულებული ხელნაწერები, სხვადასხვა ბლოკში უნდა განთავსდეს ფოტო მასალა და მიკროფირები. თითოეულ საცავს უნდა ჰქონდეს ე.წ. ბუფერული ზონა და დაზიანებული ხელნაწერებისათვის სამუშაო

ოთახი. სასურველია, დაცული იყოს განლაგების თავისებურება საცავებსა და სამკითხველო დარბაზს შორის, რათა სხვაობამ საცავის, დერეფნისა და სამკითხველო დარბაზის ტენიანობასა და ტემპერატურას შორის არ გამოიწვიოს ხელნაწერთა სტრუქტურული ცვლილება.

ხელნაწერების კონსერვაციის პირობების შემუშავებისას აუცილებელია საცავების გეოგრაფიული მდებარეობის, გარემოს ლანდშაფტის ცოდნა. მაგალითად, საქართველოს პირობებში განსხვავებულია მთისა და ბარის, ასევე სამხრეთ და ჩრდილოეთ რეგიონის, დასავლეთისა და აღმოსავლეთ საქართველოს ტემპერატურა და ტენიანობა, მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ მესტია და ახალციხე მთიან რეგიონს განეკუთვნება, განსხვავებულია იქ არსებული ტენიანობა და ტემპერატურა, ასევე ზღვისპირა ქალაქებში მდებარე საცავებში ტენიანობასთან ბრძოლა ყოველთვის მეტ ძალისხმევასთანაა დაკავშირებული. არასასურველად მოქმედებს ხელნაწერებზე ტემპერატურის ხშირი და მკვეთრი ცვალებადობა, რაც სეზონური და დღე-ღამის ცვლითაა გამოწვეული. ეს პროცესი ერთგვარი სტრესია მათთვის.

კოლექციების დაცვისა და მოვლის პირობებში დიდ ზეგავლენას ახდენს თავად შენობაც, მისი კონსტრუქცია. საკმაოდ ხშირია შემთხვევები, როდესაც ხელნაწერი ინსტიტუტების შენობა ძველ შენობაშია განთავსებული და მას ძველის სტატუსი აქვს. ეს ფაქტი არსებულ მდგომარეობას ერთი-ორად ართულებს, ვინაიდან ასეთი შენობები სავსებით არ შეესაბამება იმ საერთაშორისო სტანდარტებს, რომლებიც საცავების ტექნიკური გამართვისთვისაა საჭირო. ასეთ დროს ადმინისტრაცია ორ მნიშვნელოვან საკითხზეა პასუხისმგებელი: 1. უზრუნველყოს შენობის ისტორიული და არქიტექტურული იერსახის შენარჩუნება და 2. საცავებმა შეძლოს სრულფასოვანი ფუნქციონირება. ასევე გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ისტორიული ნაგებობები ჩვეულებრივ ხასიათდება კონკრეტული მიკროკლიმატით, მაღალი თერმული ინერციით, რომელიც მოითხოვს სპეციფიური კლიმატკონტროლის სისტემების გამოყენებას. ზემოთ ჩამოთვლილი ზოგადი სტანდარტების გათვალისწინებასთან ერთად ფონდსაცავი უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს, როგორცაა: ფონდების

ხელმისაწვდომობა, გამართული საძიებო სისტემა, ელექტრონული და ციფრული ბაზების არსებობა.

ამრიგად, სწორედ ორგანიზებული საცავები და პრევენციული კონსერვაციის ერთიანი სისტემის შექმნა უზრუნველყოფს როგორც კოლექციების სათანადო დაცვას, ისე მათ კვლევას. ყველა დასახელებული ღონისძიების უმთავრესი მიზანია ხელნაწერი კოლექციების საზოგადოებისთვის მიწოდება და მომავალი თაობებისთვის შენარჩუნება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ინსტრუქცია, 2006: ინსტრუქცია სამუზეუმო ფასეულობათა აღრიცხვისა და დაცვის შესახებ, თბ. 2006;

სტოელი, 2007: ჰერბ სტოელი, რისკისთვის მზადყოფნა: მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯმენტის სახელმძღვანელო, თბ. 2007;

ინანიშვილი, 2009: გ. ინანიშვილი, მატერიალური კულტურის ძეგლების კონსერვაცია, თბ. 2009;

მოკლე მიმოხილვა, 1987: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ვ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის 25 წლის მოღვაწეობის მოკლე მიმოხილვა, მრავალთავი, ტ. XIV, 1987, გვ. 6-7.

თავაძე და სხვები, 2018: შ. თავაძე, რ. კლდიაშვილი, ი. ჯიქიძე, მელნის მორფოლოგიური და ელემენტური ანალიზი - საერთაშორისო კონფერენცია „ქართული ხელნაწერი მემკვიდრეობა“, მოხსენებათა თეზისები, თბ. 2018 წ. გვ. 42.